

A kötet szerzőinek nem jelent gondot, hogy ki a litván szerző. Korrekt módon azonban gyakran kerül a litván névalak mellé a lengyel névforma is. A gyűjtemény könyvtáron belüli története is jól jelzi a történelemből természetesen következő egyezést a „collectio Lithuanica” és a „collectio Polonica” közt, hiszen ez utóbbi, megszüntetett gyűjteményi rész nagyobb része átkerült az új nevet nyert könyvtári osztályra.

Az egyes kötetek leírása a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően tartalmazza a provenienciadatokat is. Egy nevet már említettem, mint akinek a magánkönyvtára megalapozta az Akadémia Könyvtárának patrioticumgyűjteményét; ugyanígy kiemelhető a vilnusi lutheránus egyház (Unitas Lithuanica; lengyelül: Jednota Litewska) könyvtára, amelynek anyagát jelentős részben itt őrzik. A possessorok mutatója persze nagyon gazdag: a lengyel és litván nemesi családok nevei, illetve a terület szerzetesi közösségei nagy számban fordulnak itt elő.

A katalógus kiadása több fontos dolgot jelez a 21. századi Európa számára. Legáltalánosabban azt mondhatjuk, hogy üzenet az európai politikát alakítók számára, hogy a „kulturális sokféleség megőrzése” sokkal fontosabb, mint azt politikai szóvirágként kimondva (hiszen olyan jól hangzik) gondolnák. A kulturális sokféleség egyben sokféle nézetet is takar; ezekről is jó lenne beszélni. Minden egyes kis kulturális közösség ragaszkodik saját múltjához, számon tartja annak valamennyi kicsiny jelét: ha ez csak annyi, hogy Martinus Cromerus Lengyelország-története (Historia rerum Polonicarum) foglalkozik a litvánokkal, akkor ezt is patrioticumnak, vagyis „atyai örökség”-nek tartják, merthogy az. Ahogy a lengyeleké is, meg a magyaroké is, sőt, mert Erdélyről is szó van benne, a románoké is. Ahogy kisajátítani semmi értelme – ahogy a más népekre türelmetlenül gondolók teszik –, úgy elfeledni sem szabad: ha elfelejtjük a történelmet, akkor nem a konfliktusok okát szüntetjük meg (amint sok technokrata gondolja), hanem mások tapasztalatának a megismeréséről mondunk le.

A katalógus könyvként való megjelenése pedig az archiválás szándéka mellett azt is jelenti, hogy az emlékezet megőrzésének, az arra vonatkozó ismereteknek az elterjesztésére még ma sem

elegendő egy potenciálisan rendelkezésre álló adatbázis. A könyv külön figyelemfelkeltő tényező.

MONOK ISTVÁN

Omnis creatura significans. Tanulmányok Prokopp Mária 70. születésnapjára. Essays in Honour of Mária Prokopp. Szerk., előszó: Tüskés Anna. Bp. 2009. Centrart Egyesület, 442 l.

Úgy tűnik, hogy a magyar művészettörténeti kutatásoknak az elmúlt években jeles esztendei voltak már csak azért is, mert három kiválóságuk a közelmúltban töltötte be 70. életévét, s ez alkalomból nemcsak gazdag életművükre kellett emlékeznünk, hanem annak is tanúi lehettünk, hogy mennyi tanítványuk és tisztelőjük van az országhatáron belül és kívül. Előbb Prokopp Mária, majd Marosi Ernő és Galavics Géza professzorokra emlékezett a világ. Ne feledkezzünk el persze a fiatalabb, 65 éves Kovács Andrásról sem (Disputatio de quodlibet. [Nyelvtanilag igazán helyesen de quolibet lenne!] Marosi Ernő tiszteletére. Bp. 2010. ELTE BTK, <http://www.btk.elte.hu/dynpage6.exe?f=btke&p1=m:FomenuH&p3=x:FomenuV1,Entry-203&p4=f:5&id=NW-111>. Bonum ut Pulchrum. Essays in Art History in Honour of Ernő Marosi on His seventieth Birthday. Eds.: LÍVIA VARGA, LÁSZLÓ BEKE, ANNA JÁVOR, PÁL LÖVEI, IMRE TAKÁCS. Bp. 2010; „Ez világ, mint egy kert...” Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére. Szerk.: BUBRYÁK Orsolya. Bp. 2010; Liber discipulorum. Tanulmányok Kovács András 65. születésnapjára. Szerk.: KOVÁCS Zsolt, SARKADI NAGY Emese, WEISZ Attila. Kolozsvár, 2011. Erdélyi Múzeum Egyesület – Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány).

A most bemutatandó, Prokopp Máriát köszöntő kötetből az is kiderül, hogy ő Marosi mellett még Pap Gáborról mint hajdan volt egyetemista társáról is igen elismerően szokott nyilatkozni tanítványai előtt. De éppen ez az utóbbi eset azt is mutathatja, mennyire nem csupán a tehetség számít, hanem a tudományos módszertannak és alkotói szorgalomnak is mennyire meghatározó jelentősége van egy-egy életmű alakulásában. Szerencsére ezek az utóbbi tényezők mind megvoltak Prokopp Mária esetében,

akinek fokról fokra felfelé emelkedő pályájában nagyon sokat segített még páratlanul agilis alkata és hihetetlen kapcsolatteremtő készsége is, amelyre szinte mindegyik személyes hangú köszöntője felhívja a figyelmet. Ez utóbbi tulajdonsága segítette őt hozzá ahhoz, hogy alapvetően a középkor és a kora újkor kutatója lévén mégis közel kerüljön e korszak első számú szaknyelvének kutatóihoz, a neolatin szakértőihez is. Így kerültünk mi ketten is munkakapcsolatba, amennyiben a budapesti professzorasszony nem vonakodott még Debrecenbe is eljönni, hogy ott a Debreceni Akadémiai Bizottság és a Societas Neolatina Hungarica keretében egy tudományhónapi rendezvényen az Árpád-ház szentjeinek európai művészetbeli ábrázolásairól beszéljen. Ez az előadása is jól tanúsította, hogy a tudós kutató munkásságában mennyire szervesen eggyé fonódik a hazai műveltségnek széles európai keretek között való szakszerű tárgyalása. Így ez a dolgozata méltán jelent meg abban a tanulmánykötetben, amelyet a Magyar Neolatin Társaság Uppsalába vitt a XIV. Nemzetközi Neolatin Kongresszusra (Schola Europaea – Les valeurs de l’Europe, l’Europe des valeurs. 2009. 259 skk.). A kötetet később egy könyvbemutatón Maróth Mikós, az MTA alelnöke méltatta, akinek neve szintén ott van a professzorasszonyt köszöntők tabula gratulatoriájában. Ahogy szerepel Madas Edité is, aki a már említett könyvértékelőn Prokopp Mária ama másik kitűnő tanulmányáról is megemlékezett, amely a Falvy Dávid által szerkesztett konferenciakötetben (Árpád-házi Szent Erzsébet kultusza a középkorban) látott napvilágot; abban a tanulmánygyűjteményben, amelynek egyik szellemi anyja is maga Prokopp Mária volt. Debrecen érdeklődését Prokopp Mária életműve iránt az is igazolja, hogy a helyi, azóta sajnos megszűntetett kulturális folyóirat, a Debreceni Disputa az elsők között adott hírt az esztergomi Studiolóval kapcsolatos nagy nemzetközi érdeklődést (és vitát) is kiváltó tudományos eredményekről, magát az első számú szakértőt kérve fel egy alapos tájékoztatóra (Új eredmények Vitéz János esztergomi érsek dolgozószobájának falképeiről a 2005–2007. évi restaurálás alapján. = Debreceni Disputa [5.] 2007. 7–8. sz. 113–121).

Mindezt azért is szükségesnek tartottam előadni, hogy jelezzem: bár kifejezetten debreceni szerző

nem szerepel az itt ismertetendő „Festschrift”-ben, azért ez nem jelenti azt, hogy az erős kálvinista kötődésekkel rendelkező civisváros megfeledezett volna a három évvel ezelőtt köszöntött, évfordulóját ülő alkotóról. Már csak azért sem, mert bár ő elsősorban a magyar katolikus művészet avatott vizsgálója, azért munkásságának mindig is volt egyfajta ökumenikus jellege, még azokban az években is, amikor ez nálunk nem volt különösebben divatos, ahogy általában a vallásos tematika sem. Ezért nagyon jó, hogy például az ünnepi dolgozatok közt van olyan, amely nyomatékkel felhívja a figyelmet arra a chevetogne-i keleti rítusú Benedek-rendi kolostorra, amely immár csaknem száz éve ennek a programnak a hordozója, többek közt példát mutatva a magyarországi görög katolikus szellemiségnek is (vö. Nagymihályi Géza dolgozatával). Ennek jegyében kap helyet a kötetben több olyan írás, amely kifejezetten a reformáció tárgyköréhez kapcsolódik. Ide tartozik Herczeg Renáta (A palágykomoróci református templom) vagy Szőke Balázs (Térgörbepordás boltzatok a 16. század elején. A somorjai református templom hajóboltzata), illetve Tátrai Júlia dolgozata (Protestáns vagy laza erkölcsök? Az öt érzék ábrázolásai a 17. századi holland művészetben). Ennél több írás érinti a keleti rítusú egyházak művészetét, bár nem egyszer főleg azért, mert valamilyen nagy katolikus gyűjteményben kaptak később helyet (vö. Ruzsa György: Quand la staurothèque byzantine d’Esztergom est-elle arrivée en Hongrie?). Puskás Bernadett (Feliratos ikonok a munkácsi püspökség 17. századi emléanyagában) viszont arra mutat rá, hogy a történelmi lengyel területek bizánci rítusú püspökségei a középkor óta kapcsolatot tartottak fent az akkori magyarországi munkácsi püspökséggel. Különösen erősnek bizonyult a visnyai műhelyből kiinduló Ilia Brodlakovics hatása, aki valószínűleg saját műhelyt is nyitott az új területen. Ennek a mesternek képei nemcsak stílusuk miatt érdemlik meg az érdeklődést, hanem azért is, mert felirataik gyakran fontos művelődéstörténeti információkat is adnak. Tanulságos Terdik Szilveszter írása is (Mária-szimbólumok a balázsfalvi székesegyház ikonosztázán), amely egyszerre mutatja ki az erdélyi román görög katolikus egyházi központban az ortodoxia jelenlétét, s ugyanakkor azt a különlegességet, hogy – feltehetően a nyugati

grafikus művészet hatására – a szimbólumok mellől itt többször elmaradnak a proféták. Márpedig ez rendkívül ritka a bizánci művészetben; a szerző ezt a körülményt egyaránt magyarázza Balázsfalva különleges földrajzi elhelyezkedésével, valamint az adott, 18. századi történelmi szituációval. Bizánc persze Itálián keresztül és talán éppen osztrák és más közép-európai területeken keresztül is hatolt, mégpedig a balázsfalvi lenyomatnál jóval korábbi időben, ahogy arról Szabó Tekla dolgozata tanúskodik, aki a történelmi Magyarország területén az italo bizánci stílusú falképek jellegzetességeit tárgyalja, s ezzel mintegy mestere örökébe lép; hiszen Prokopp Mária volt az, aki úttörőnek bizonyult az italo bizantínikus falképek csoportjának bemutatásában az 1300–1470 közötti időszakban.

Van azután olyan tanulmány is a kötetben, amely a zsidó vallással kapcsolatos: Komárik Dénes Hofrichternek ez idáig ismeretlen zsinagógatervét járja körül, rámutatva egyúttal a bécsi példára is, ami jelzi, hogy Magyarországon azért nemcsak az itáliai hatásokkal kell számolni, hanem a Habsburg Birodalom bonyolult politikai, kulturális és szellemi hálózatának kisugárzásával is, ahogy azt számos más tanulmány is aláhúzza. Ezek a műzömét adó katolikus tárgyú írások közé tartoznak; közülük nem egy azt hangsúlyozza, miként állította a Habsburg-ház a régebbi magyar kultikus hagyományokat saját törekvései szolgálatába. Mint Szilárdfy Zoltán (Sajátos típusok Árpád-házi Szent Erzsébet barokk ikonográfiájában) nyomatékkal kiemeli, a négy évtizedig a magyar trónt is elfoglaló Mária Teréziát nem véletlenül mutatták be a korabeli ábrázolásokon nem egyszer Szent Erzsébet alakjában elrejtve: ilyen módon az osztrák uralkodó mintegy a szegények megsegítőjének tűnik fel. Nemzeti szentjeink kultuszának ápolása tehát nem csupán a függetlenségi törekvéseket erősítette, miként bizonyos korszakokban sokáig megpróbálták tendenciózusan és egyoldalúan elhithetni velünk, hanem megvolt ennek a nagyon is magas színvonalú művészi ellensúlya, aminek volt is alapja, hiszen több régi püspöki központot éppen a Habsburgok hívtak újból életre eredeti helyükön. Ezzel a szellemisséggel vág egybe a székesfehérvári székesegyház oltárképe is, amelynek mennyei zónájában Szűz Mária alakja talán ugyancsak Mária Teréziát idézi, miként

az országot neki felajánló Szent István képében sokan a királynő már elhunyt férjét, Lotharingiai Ferencet sejtették (vö. Smohay András: Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletének újkori emlékei). Ehhez csak annyit tennék hozzá: hasonló a helyzet például a vasvári Mária-kegyeszobor esetében is, amelyben szintén fölfedezhetők az osztrák uralkodóasszony vonásai, ahogy erről Szilárdfy már korábban írt (vö. A kegyképek és -szobrok tipológiája és jelentése. In: Búcsújáró magyarok. Szerk.: BÁLINT SÁNDOR, BARNÁ GÁBOR. Bp. 1994. Szent István Társulat, 323–348. 347).

Mindennél persze sokkal összetettebb képet mutat a magyarországi szentek tiszteletének története, ahogy arról a kötet megannyi dolgozata így vagy úgy tanúskodik, hiszen ez a vizsgálati terület az ünneplést mester egyik központi kutatási tárgya volt évtizedeken keresztül, részben túlívelve az országhatárokon is (akárcsak tanítványai egyes munkái). Ehhez a tárgyhoz lásd az alábbi tanulmányokat: Jankovits Katalin: Árpád-házi Jolánta/Violant temetkezése Vallbona de les Mongesben (Lérida, Katalónia); Kerny Terézia: Magyar szent királyok középkori kompozíciói a templomok külső falain. Az utóbbi szerzővel kapcsolatban külön kiemelni szeretném szerepét az adott téma vizsgálatában, hiszen megannyi kultusz történeti és ezzel összefüggő ikonográfiai tanulmánya van. Így a katonaszentekről a középkori magyar művészetben (*Ars Hungarica* [12.] 1984. 2. sz. 161–176), a Szent László-kultuszról a Zsigmond-korban (vö. *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437*. Szerk.: BEKE LÁSZLÓ, MAROSI ERNŐ, WEHLI TÜNDE. Bp. 1987. 353–363) vagy ugyanerről a szentről mint a „keresztény lovagoknak oszlopá”-ról (*Művészettörténeti adalékok a kerlési ütközet ábrázolásaihoz*. In: *A Szent László-legenda középkori falképei*. Szerk.: LÁSZLÓ GYULA. Bp. 1993. 213–226), és hogy még két írását megemlítem: „László király szentté avatása és kultuszának kibontakozása (1095–1301)” (In: *Ősök, táltosok, szentek. Tanulmányok az Árpád-kor folklórából*. Szerk.: PÓCS ÉVA, VOIGT VILMOS. Bp. 1996. 185–203), illetve „Szent László tisztelete és középkori ikonográfiája” (In: *Ave rex Ladislaus*. Szerk.: HANKOVSKY BÉLA, KERNY TERÉZIA, MÓSER ZOLTÁN. Bp. 2000. 30–41). S akkor még utalunk kell „Az angyali koronázás motívuma Szent István ikonográfiájában” című írására is (*Ars Hungarica*

[31.] 2003. 1. sz. 5–30), csakúgy mint az általa szerkesztett jeles konferenciakötetre (Szent Imre 1000 éve. Tanulmányok Szent Imre születésének ezredik évfordulója alkalmából. Székesfehérvár, 2007), amely e sorok írójának „Intelmek”-kel kapcsolatos tanulmányaiban is referenciaértékű sok más egyéb munka mellett. Nem tartozik ugyan a magyar szentek kultuszához, de különösen nagy súllyal bír a kötet tanulmányainak anyagában a Szűz Mária-tisztelet, amit különösen jól magyaráz a Szent Istvánhoz kötött keresztény országalapítás (csupán illusztrációképpen utalok itt Szabó Zsuzsa írására: Mária megkoronázása a csíkszentdomokosi oltárképen).

Mint már utaltunk rá, s közismert is, Prokopp Mária kutatásaiban alapvető jelentőségű a Vitéz Jánoshoz kapcsolható esztergomi Studiolo vizsgálata, amelynek Temperantia figuráját ő Sandro Botticelli firenzei festővel hozza kapcsolatba. Ez egyeseket meggyőz, míg mások fenntartásokkal élnek vele szemben. Ahogy szinte magától értetődik, a tanítványok nagy része általában kiáll a mester feltevései mellett, sőt újabb érveket is felvonultat az elképzelés mellett, mások viszont ellenérveket sorakoztatnak fel. Az előbbi csoportba tartoznak a munkatársak, Wierdl Zsuzsa és Vukov Konstantin, s az utóbbi főképp építészeti szempontokból hoz fel valószínűsítő megfigyeléseket, amennyiben dolgozatában (Az esztergomi Studiolo falképe és a festett architektúra) az erényalakokat övező festett architektúra képi párhuzamainak előszámlálásával kívánja bizonyítani a firenzei festő ecsetjének nyomát. Bár ebben a kötet BUKSZ-beli kritikusa, Prajda Katalin súlyos buktatókat vél felismerni, magam elismeréssel fogadtam az érvelésébe antik példákat is bevonó, logikus okfejtésű dolgozatot.

A kötetben található sok más, Esztergom városával és emlékeivel foglalkozó egyéb dolgozatot itt most nem kívánom mind számba venni, hiszen ezek érthető módon nagy bőségben találhatók. Prokopp Mária ugyanis az említett kutatásokon kívül Esztergomban végezte általános iskolai és gimnáziumi tanulmányait. Egyetemi szakdolgozatát az esztergomi várkapolna 14. századi falképeiről írta, s 1962–1968 között ugyancsak itt volt első munkahelye az esztergomi Balassa Bálint Múzeum és Vármúzeumban. Ezért iskolájának tagjai természetesen helyezik előtérbe ezt a várost; így én

inkább azt emelem ki, hogy Vukov dolgozatához hasonlóan sokan mások is érintik mind az antik vonatkozásokat, mind az itáliai kapcsolatokat. Ezzel igazolják, hogy keresztény államalapításunk óta folyamatosan a mindenkor európai kultúra része voltunk egy többnyire nagyon jól működő kölcsönösségi alapon, amely még a török hódoltság időszakában sem szakadt meg teljesen. A kassai régész, Martin Pristáš írása például a helyi Lapidariumban található római sírkövekkel foglalkozik, amelyeket ő a Kr. u. 3. század első harmadára datál. Kár, hogy ez az angol nyelvű tanulmány ugyanúgy nem tartalmaz magyar nyelvű összefoglalást, ahogy a kötet más, idegen nyelven publikált tanulmányai sem. Ez a körülmény egyáltalán nem könnyíti meg ezeknek az írásoknak az eljutását a szélesebb közönséghez. Ugyanakkor – nagyon helyesen – a magyarul közzétett tanulmányok mind tartalmazznak angol, olasz, német, francia vagy spanyol nyelven írt összefoglalást, ami a külföldi szakemberek számára is adhat eligazítást ezen publikációk lényegéről. Ókori vonatkozású egyébként egy másik dolgozat is: Guido Tigler tanulmánya, amely a római stílének az észak-itáliai és az ausztriai középkori templomokban történő újrahasznosítását és utánzását vizsgálja. Ennek szintén megvannak a hazai párhuzamai, gondoljunk csak Szent István híres szarkofágjára, amely ugyancsak egy ókori alkotás átférfalása.

Esztergom mellett egyéb, a történelmi Magyarország területén található városok is kiemelt helyet kapnak a dolgozatokban. Ezek nem egyszer azokhoz a friss kutatási irányzatokhoz is kapcsolódnak, amelyek a Pierre Nora nevével fémjelzett ún. lieux de mémoire vizsgálatokkal állnak összefüggésben, például Győr, Veszprém, Kassa felé fordítva a figyelmet. Ez a tény persze ugyanakkor azt is jelezheti, hogy azért ez az irányzat közelről sem annyira új, mint egyesek ma állítják, mert már magának Prokopp Máriának a régebbi írásai is részben ezzel a tárgykörrel állnak összefüggésben. Tanítványai tehát legalább annyira az ő munkáját folytatják, mint amennyire egyes esetekben mégis inkább már egy új tendencia mögött sorakoznak fel; mint az az írás is, amely a Magyar Nemzeti Múzeum képtárát igyekszik a közös emlékezet egyik kiemelt helyeként bemutatni (Basics Beatrix).

Tekintélyes továbbá azoknak az írásoknak a száma is, amelyek a képzőművészetek tágabb területéről, például az iparművészetből veszik témájukat. Azon belül is főképp az egyházi élettel rokon vidékeket elemzik, mint amilyen a harangkészítés; ehhez olyan írások kapcsolódnak, mint Juraj Gembický vagy Szőke Mátyás és munkatársai (Konrád mester visegrádi nagy harangja és a középkori iglói harangöntő műhelye), illetve Millisits Máté tanulmánya (A budapesti Szent István-bazilika harangjai és harangjarmái). Ide kívánczik még Rákossy Anna dolgozata is (A sokszorosítás szerepe a későközépkori magyarországi kelyhek készítésében), ahogy ide sorolható még Prékopa Ágnes (Túl az időn. Az irodalom és a zene motívumai XIX. századi órák dekorációin) és a kiváló szerkesztői munkát is végző Tüskés Anna (A Schmidt-cég „pozzói”-nak problémája) egy-egy kérdésfelvetése úgyszintén. Vannak olyan tanulmányok is, amelyek a képzőművészeti feltárások technikai előrehaladását kívánják segíteni, hatékony eszközöket adva az újabb és fiatalabb kutatók kezébe (vö. pl. Bóna István: Fototechnikai vizsgálatok a zsámbéki középkori romtemplomban).

Mindez együtt, a számos kényszerű mellőzés ellenére, ékesen tanúsítja mind Prokopp Mária sokszínű életművét, mind iskolájának gondolati és módszertani gazdagságát. Az ismertetettek többnyire azt is hangsúlyozzák, hogy Prokopp Mária mindig azt vallotta Szent Ágoston nyomán: a vallásos hit ismerete nélkül nem lehet a dolgok mélyére hatolni, s ugyanígy a régi korok művészetét sem lehetséges igazán szakszerűen vizsgálni. De megvan e megközelítés jelentősége a modern művészetek bizonyos területein is, ahogy azt Chagall vagy akár Prokop Péter életművének bemutatása bizonyíthatja (vö. Dombrovsky Ninette, Kontsek Ildikó vázlataival). Mindez pedig szorosan összefonódik a Biblia szellemi kincsének ismeretével, ahogy erről a Szent Korona elemzése is tanúságot tehet (Kiss Etele), noha ez a téma az itteninél sokkal összetettebb elemzéseket igényel majd, miként ezt éppen e sorok írója maga is tervezi. Egyelőre azonban főképp Nemerkenyi Előd ama kiváló doktori értekezéséhez kell hogy utaljам az olvasót, melynek említése sajnos e Festschriftből hiányzik (Latin Classics in Medieval Hungary. Eleventh Century. Debrecen–Bp. 2004. University

of Debrecen Faculty of Philosophy Department of Classical Philology – Central European University Department of Medieval Studies /CEU Medievalia Volume 6. AFAA XIV./)

Ezzel pedig eljutottunk az irodalomhoz, amely az ünnepi kötet néhány igen színvonalas tanulmányának a tárgyát képezi, hiszen szó és kép mindig is párban járnak. Erre figyelmeztet Pál József munkája, amelynek sokatmondó címe magának az egész kiadványnak is a címét adta, s melyet én így fordítanék: „Minden teremtménynek megvan a jelképes értelme”. Ez mind a képzőművészetben, mind az irodalomban megmutatkozik a legkülönbözőbb szintekhez és árnyalatokhoz kapcsolódva, ahogy azt a szegedi professzor példái, de voltaképpen Prokopp Mária egész munkássága is bizonyíthatják. Megvan ez a szimbolikus jelentése Szent Erzsébet alakjának (I. J. Újváry Zsuzsanna tanulmányát) csakúgy, mint a Róma-alapítókat állítólag szoptató anyafarkasnak, amely „össznemzeti” üzenete révén kerülhetett be Szapolyai János impreszájába (Gyulai Éva). De megvolt a maga jelképes jelentősége a magyar kultúra szempontjából Dantének is, akinek „budapesti kódexével” Sárközy Péter foglalkozik a magyar–olasz kulturális interakciók tárgyköréhez kapcsolódóan. Mindez pedig együttesen jól összefüggésbe hozható annak a kiváló magyar tudósnak a szellemiségével, akinek a mai hetvenesek nemzedékére óriási korszakfordító hatást gyakorló alakját Szörényi László idézi meg. Klaniczay Tiborról van szó, aki szoros együttműködésben állt a modern neolatin stúdiumokat megalapozó Jozef Ijsewijnnel, akinek idevágó alapvető *Companion*-ját viszont annak idején én mutattam be a *Filológiai Közönyben* ([27.] 1981. 4. sz. 473–478) és az *Acta Litterariában* ([23.] 1981. 1–2. sz. 171–175).

Az ismertetett kötet utóbb említett tanulmányai ugyanúgy kitűnően meg vannak szerkesztve és alapozva, ahogy Érszegi Gézának a proszópographia módszerével élő történeti dolgozata is (Castellum Stikat). Ezek egyöntetűen kiemelkedő voltukkal jó módszertani bázist szolgáltathattak volna néhány túl szubjektív vagy éppen pályakezdő írás számára. Kár, hogy ilyenek is akadnak, s ezek valóban némiképp zavarólag hatnak a különben nagyon impozáns megszerkesztésű kötetben, amelynek e fogyatékoságaira már Prajda Katalin is felhívta

a figyelmet említett bírálatában. Mi itt még csak néhány zavaró sajtó- és elválasztási hibát tennénk szóvá, ami persze mind a gyors és hatalmas munkával, mind a számítógép használatával szükségképpen együtt szokott járni (vö. pl. „Annunciatio”, helyesen: Annunciatio – 20; „Regni Hungariae descriptio vera”, helyesen: descriptio; „in consinio”, helyesen: in confinio; „meggyezni”, helyesen: megegyezni – 411. stb.). A lényeg azonban az, hogy a magyar művészettörténet „Mária”-jának sikerült kulturális életünk részéről egy egészében nagyon szép, a művészetek valódi erejét megidéző ünnepi csokrot átnyújtani. Azért, hogy még legyen módja e hazai kertünkben nagyon sokáig sikerrel munkálkodni a rá oly jellemző teljes vitalitással, mert ha valaki meg tudja erősíteni Pál apostol és Szent Ágoston egybecsengő állítását, akkor ő valóban igazolja ezt: *omnis creatura Dei bona est* (1 Tim., 4, 4; in psalm. 141 enarratio 1).

HAVAS LÁSZLÓ

Paas, John Roger: The German Political Broadsheet 1600–1700. Vol. 10. 1671–1682. Wiesbaden, 2010. Harrasowitz Verlag. 483 l.

John Roger Paas politikai tartalmú rölapokat bemutató katalógusának 10. kötetébe 15 ország 89 gyűjteményéből származó 333 rölapot és 94 variánszt válogatott be, négy magyarországi gyűjtemény anyagát is felhasználva (Magyar Nemzeti Múzeum, Országos Széchényi Könyvtár, Magyar Országos Levéltár és Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára). Bár az 1671–1682 közötti időszakot átfogó kötet által kijelölt kronologikus kezdő és végpontokhoz nem kapcsolódnak különösen jelentős nagy történelmi fordulópontok, mégis nagyon fontos változások összességében az 1670-es években. A változások mibenlétének megragadása, szintézist teremtő lehetősége ad nagy jelentőséget a sorozat e kötetének. Az 1660-as éveket összegző 9. kötetben (1662–1670) a török elleni háborúk hírei domináltak a korabeli sajtóban, így a rölapokon is: a candiai háború (1645–1669) és a magyarországi török elleni háború (Erdély váltságától nézve a változásokat: 1657–1664), s majd az 1683-tól induló következő kötetnek is a török elleni küzdelem lesz a meghatározó problémája.

Az 1670-es években Franciaország Hollandia elleni támadása okozza a legjelentősebb külpolitikai változásokat a Német-római Birodalom történetében. Ha címlapot kellene választani a 10. kötethez, a legtalálhatóbb kép az 1672-ben megjelent „Ausländisch-Europäischer Potentaten wie auch Französisch- und Holländischer Kriegs-praeparatorien Staats-Discurs” című lenne, mely egy kártyaasztalt jelenít meg. Bár a képen csak négy személy kártyázik, a kép alatti szövegben 36 szereplő szólal meg, jelezve, hogy ilyen sok résztvevős az európai hatalmi erőviszonyok alakításáért folytatott küzdelem Svédországtól Portugáliáig, Angliától Velencéig, s ebben nemcsak a nagyhatalmak, hanem kisebb államok, sőt a birodalmi városok is fontos szerepet kapnak. A kép és a szöveg is szellemesen és lényeglátóan segíti a kitágult politikai térből érkezett nyomtatott információk közötti eligazodást. Ez a színvonalas metszetes nyomtatvány sokoldalúan sűríti magába a rölapműfaj jellegzetes változásait az 1670-es években. Egyrészt a kép és a szöveg egyre szorosabb összefüggését, hiszen a metszetek könnyen megjegyezhető szimbólumait részletes és pontos politikai információkkal értelmezte a szöveg. Másrészt arra is rávilágít a széleskörű külpolitikai kitekintés, ami magának a kötetnek a tanulsága, hogy milyen hatalmas háttérismeretet mozgott meg és tételezett fel egy-egy szellemes rölap, bizonyítva azt is, hogy tudatos és hatékony az együttműködés a különböző sajtóműfajok között. A 17. század második felére már jól látható, hogy egy-egy jelentős nürnbergi, augsburgi, frankfurti vagy hamburgi nyomdász- és kiadódinasztia milyen tudatosan építette egymásra a saját kiadványaiból a különböző sajtóműfajokat. A rölapok a látványos képi információ mellett is alapvetően már a képzett elitnek szóltak: nem az olvasni nem tudóknak, hanem kifejezetten az újságolvasó, művelt rétegeknek. Hatalmas mennyiségű információ vált hozzáférhetővé a nyomtatott hetilapok és kiadott hivatalos jelentések alapján, de azok nem tartalmaztak kommentárokat és magyarázatokat. E tekintetben is a kora újkori információrobbanás jelenségét észlelhetjük. Amint az uralkodói udvarokban a rejtjelezett információkat is kódolták és kivonatolták ehhez értő szakemberek, úgy a szélesebb nyilvánosság előtt megjelenő nyomtatott híreket is értelmezték és